گۆرانی و موزیکی ناوچەی کۆیە

وریا ئەحمەد

حەمەغەریب حەمەد حەمە (حەمە بگرەز)

حەمەغەریب حەمەد حەمە کە بە (حەمە بگرەز واتە: حەمە بێ کراس) ناسراوە، ساڵی (١٩٢٧) لە کۆیە لە گەڕەکی (بەفری قەندی) هاتووەتە دنیاوە. پرسیم سەردەمی منداڵی و مێردمنداڵی خۆت دەربارەی گۆرانی و موزیک لە کۆیە چیت وەبیرە؟ گوتی: بە حسابی کۆیە لە پیرەکان: سێوە، حەمەدەمینی عەباسی و مەلا ئەسعەد و باقی سەرتاش، ئەوانەش وەکو لە مەولوودەکان دەکەوتینە لای یەک، ئەوەدەمای لە مەولوودان (تەنزیلە) و (گۆرانی) و (غەزەل) هەبوو وەک ئەو پێنج خشتەکییانەی (عەونی) شاعیر هەر بۆ نموونە: (بەقەد شمشادی بوستانە)، (وەکو قومری لە باخ و جۆیی باران)، (هات فەسڵی گوڵان بلبلی دێوانە لە کوێیە)، (وا چرای کوڵمەی بە عەزمی سووتنی دڵ شوعلەدا)(١)، (ئەی گوڵ لەسەر چڵانت)، ئەمە هەر بۆ خۆمان حەزمان دەکرد ئەو جۆرە شیعرە قورسانە بڵێین کە زووتر دانرابوون و ئێمە لە (تایەر تۆفیق)ەوە بیستبوومانن، بۆ نموونە (قەلبی من)ی (سامی عەوداڵ) و (لە دنیادا نییە وەک من بە عەشقی ئەو گرفتارێ)، بەڵام بۆ نموونە گۆرانی (ئارێ گورێ)ی (سێوە)، پێنج خشتەکی و شتی لەو بابەتە نییە، دەتوانیین بڵێین (فۆلکلۆر)ە، کاتێ (مەولوودمان) دەکرد و مەلا ئەسعەد (بە هۆنراوەی قورس) دەستی پێ دەکرد، کەسمان لێی تێ نەدەگەیشتین، شیعرەکانی مەلا ئەسعەد دەیگۆتن، وشەی عەرەبی و فارسی و تورکی و هی تریشی تێدابوون و تێگەیشتنیان بۆ ئێمە قورس بوو.

حەمە بگرەز گوتی: باوکم بە ئەسڵ خەڵکی

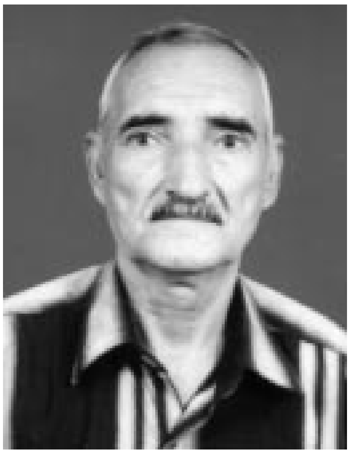

حەمە بگرەز

(سلێمانی) بووە و دایکیشم کۆییە، لە کۆیە کە بووک دەگواسترایەوە (کاتێک کابرایەک ژنی بۆ کوڕی دەخواست) دەنگخۆشەکانی ئێرەی دەعوەت دەکردن، کاتێکیش نانی ئێوارێمان دەخوارد لە ئێوارەوە تا نیوەی شەوێ گۆرانیمان دەگۆت، ئەویش بە نۆبە مەبەستم هەر جارەی یەکێک گۆرانی دەگوت و ئەوانی تر بۆمان دەگێڕایەوە و هەمووشمان گۆرانی یەکترمان دەزانی، لەو جۆرە دانیشتنانەدا بەشی زۆری (باقی سەرتاش و حەمەدەمینی عەباسی و تایەر تۆفیق و من) بەشدار دەبووین و ئینجا شایی دەکرا بەشی زۆری (حەمە ساڵحی مەلایان) گۆرانی لە ناو شاییدا دەگوت، کاتێکیش ئەو ماندوو دەبوو یەکی دی هەڵدەستاو دەیگوت، چونکە ئەو زەمان ئاغاو دەوڵەمەندەکانی لێ دەرچێت، خەڵکی دی توانایان نەبوو (دەهۆڵ و زوڕنا) بێنن، بۆیە ناچار بوون بە ئامادەکردنی ژەمە خواردنێک بۆ دەنگخۆشان کارەکە ئەنجام بدەن، کە گۆرانی دەستی پێدەکرد و چەپڵە لێدەدرا، دەسماڵێکیان لەسەر سەری کەسێک دادەناو ئەویش دەبوایە گۆرانی بڵێ و سەما بکات دواتر ئەویش دەسرۆکەکەی دەدایە یەکی دی و تا کاتەکە بەسەر دەبرا(٢)، ڕۆژانی بەهارانیش بە تایبەتی کاتێ جەژنی (نەورۆز) دەستی پێدەکرد، خەڵکەکە لە سەیرانگەکانی (ئاشی ساغە و لای حەمامۆک و تۆمەر خوچان و چنارۆک) کۆمەڵ کۆمەڵ دادەنیشتن و تا درەنگ دادەهات، هەر خەریکی شایی و گۆرانی دەبوون و ئینجا بەرەو ماڵ دەگەڕانەوە، لە وەرزی بەهاردا زۆرتر ڕۆژانی هەینی ئەو شتە بەڕێوە دەچوو، چونکە ئەو ڕۆژە کەس ئیشی نەدەکرد، خەڵکی شار هەرچی لەو هەفتەیەدا پەیدایان دەکرد دەهاتن لەو سەیرانانەدا سەرفیان دەکرد!

بۆنەیەکی دی هەبوو ئەویش هەموو ساڵێک خەڵکی (سەمەنی)یان دەکرد، ئەویش لە پایزاندا (گەنمیان لە ناو تلیانەدا دەچاند و ئاویان دەداو تا شین دەبوو، دواتر لە جۆنیدا کە لە بەرد دروست کرابوو، ئەو گیایانەی ڕوا بوون دەیانکردە ناو جۆنی و دەیانکوتا، ئینجا دوای ئەوە دەخرایە ناو مەنجەڵ و ئاگری دەخرایە بن، لێرەدا ژن و پیاو ڕەشبەڵەکیان دادەبەست و هەتا دەوری نیوەی شەو، دوای ئەوە کەمێک ئاردیان تێ دەکرد تا ئەو گیایە وەک بنێشتی لێ دەهات، تامیان دەکرد و دەیانگوت: بوویتێ، ئینجا بەسەر دراوسێکان دابەشیان دەکرد و بە نانەوە دەیانخوارد، کاتێک سەمەنییەکە پێ دەگەیی وەک کاستەرێکی ڕەنگ قاوەیی وابوو، بە دۆشاوی خورما دەچوو، جا ئەو شاییە بە شایی سەمەنی ناوداربوو، ئەگەر کەسێک سەمەنی لێنابایە، دراوسێکانی داوەت دەکرد، یانیش دراوسێکان هەر بە بۆنەکەی دەیانزانی، کەسێک بانگێشیش نەکرابایە، دەیتوانی بچێت.

پرسیاری دیکەم بۆ زانینی دەوری جوولەکە و دیانەکانی کۆیە بوو؟ لەو بارەیەوە گوتی: ئەگەر یەکێک نەخۆش بووایە لامان، دەیانگوت: کفتەی جوولەکانی بۆ بدزن نەخۆشەکە چاک دەبێتەوە (ئەو کاتە بە ئاشکرا کفتەیان دەفراند)! ئەوانیش لە کۆڵاندا کاتێک بۆ نموونە کچێکی جوولەکە کفتەی دەبەشییەوە، لێمان دەفڕاند، کچە جوێنی دەدا و هاواری دەکرد، بەڵام فایدەی نەبوو.

دەربارەی بۆنەیەکی دی پرسیارم لێکرد، لە وەڵامدا گوتی: (سوار سوارانێ - جلیتانێ) هەبوو، وەک پێشبڕکێ وابوو (لە گەروسۆرکێ)وە، کە دەکەوێتە نێوان مەحکەمەی ئەمرۆ و ماڵی مام سمایل عارەبی، هەتا (گردی مام جەردیسی) ئەو سوارەی لە پێشبڕکێیەکەدا یەکەم بووایە، ئەو دوو سێ سەر مەڕەی بۆ ئەو مەبەستە دایاننابوو دەدرا بەو.

پرسیاری دیکەم دەربارەی ژنانی کۆیە کە (مەولوود)یان خوێندووەتەوە و لە سەیرانی بەهارانیشدا گۆرانییان گوتووە و لە شین و تازیەدا لاواندنەوەیان کردووە؟ گوتی: خوشکی سەید کاکەی (ئامە شەل) و (سەبیحە کۆیی) ئەوانە ناوداری گۆرانی شین و هەم گۆرانی سەیرانگەی بەهارانی وەک: (شیرنێ لەیلانێ) و (بووکانە بووکانە بووکێ) بوونە.

کاتێک لێم پرسی هیچ ڕووداوێکی دیکەت نایەتەوە یاد؟ پێوەندی بە گۆرانی و موزیکەوە هەبێت؟ حەمە بگرەز گوتی: دێتەوە بیرم چەند پیاوێکی ناودار و وەزیر و ئەوانە بوون (هی سەردەمی کۆماری مەهاباد بوون) لە کۆیە لە خانووی (سەعیدی گارفێنی) دادەنیشتن، ئەو کاتە لە کۆیە لە چایخانەکان (گرامەفۆن) هەبوو، (ئەبو کەلب)یان پێ دەگۆتن، خەڵکەکە لە (قاوەخانەکەی)

مەیدانی خوارێ، ئەو خانەی ئێستاکەش پاشماوەی ماوە (خانی قادری یاسینی) لەوێ قاوەیان لە جیاتی چای دابەش دەکرد قاوەکە یەک قوم بوو، بە (ئانەکی بوو) لە کۆیە من و کاک (خالید سەعید) و (کەریمی سەلیم) و (مەحموود ئاغای کاکەزیادی) و (عەزیزی سالْحاغای) و (عومەرئاغای شەوگێڕی) و (مامەند ئاغا)، ئەو کاتە من کتێبخانەی (خەبات)م هەبوو، کە چووینە دەرێ (مەبەستی ئەوەیە: کاتێک پێوەندییان بە ڕیزی پێشمەرگەی کوردستانەوە کردووە)، گوتمان: بەناو خەڵکەکەدا بگەڕێین و باسی شۆڕش بکەین بۆ ئەوەی ئەگەر قەوما، خەڵکەکە بتوانێت بەرگری لە خاک و نیشتمان بکات، برادەران گوتیان دەبێ (سەیتەرە)ی کۆیە بگرین، مەبەست لە دووڕیانی (تۆبزاوە)یە، مەلای سبەینێ بانگی دابوو ئێمە گەیشتینە (تۆبزاوە) کە چووین معاونێکی پۆلیس هەبوو، بە (هەرمۆتە)دا دەربازیان کردبوو، بەڵام (قایمقام) کە ناوی (درع مشحين حەردان) بوو، کاتێ ئەو هات گوتی: بە ئەمری (زەعیم کەریم قاسم) داواکراوم و دەچمە (کەرکووک)! منیش گوتم: بە ئەمری پێشەوا (بارزانی) نابێ ئەتو لێرەوە بڕۆی، بۆ بەیانی سەعات (٦)ی بەرە بەیان فڕۆکەی دوژمن لێی داین، ئەوەبوو من پێکرام، پاشی من فڕۆکەکە چوو بوو، لە لای (دێگەڵە)و ئەوانە، خەڵکی تری بۆمبابارانی کردبوو، من هەستام بە برینداری چوومە (سوێرەرەی). شایانی باسە کاتێک سەربازەکان هاتن بۆ سەرمان، ئێمە نەمانتوانی بۆ دواوە بیانگێڕینەوە، ئەوان لەناو (٦٣) ئوتومبیلی سەربازی دابوون، ئەمە جگە لە (زرێ پۆش و تۆپ و چەکی دیکەی قورس، ئەو ڕۆژە ئەوان بە سەرکردەی (عەقید کافی) بوون، ئێمە کە تفەنگی ڕاو و تفەنگی (ئینگلیزی) کۆن و ئەوانەمان بەدەستەوە بوو، نەمانتوانی بەرەنگاری ئەو هێزە بینەوە برادەرانم بڵاوەیان کرد و هەر کەس چوونەوە ماڵی خۆیان و منیش بە برینداری چوومە گوندی (ئیلەڵڵایێ) (دکتۆر خالید) تیماری دەکردم. دواتر کەوتمە لای سلێمانی تا هاتمەوە سەرەخۆ و جارێکی دی چوومەوە ڕیزی پێشمەرگە.

پەراوێز:

(١) ئەم شیعرەی سەرەوە پێنج خشتەکییەکی (عەونی) شاعیرە و لەسەر شیعرێکی (مەیلی) شاعیر، کاتی خۆی کاک عەونی یادی بەخێر، بۆی باس کردم وگوتی: باوکت (ئەحمەدی حەمە مەلا) ئەم شێوە گوتنەی بۆ ئەو شیعرەی من داناوە.

(٢) مەبەستی لە گەڕەلاوژەیە.

*** ئەم چاوپێکەوتنە لە ڕۆژی شەممە ڕێکەوتی (٢٠٠٧/٦/٢) لە کۆیە لە ماڵی خۆیان ئەنجام دراوە.**

عەبدول نەبی بابە زۆرە

ماوەی ڕابردوو (عەبدول نەبی) لەگەڵ سێ پیاوی دیکەی جوولەکەی بە ئەسڵ کۆیی لە ئیسرائیلەوە بە گەشت بۆ شوێنی یەکەم جار چاوهەڵهێنانیان، واتە بۆ کۆیە هاتبوون، شایانی باسە ئەو ڕۆژە (عەبدول نەبی) لە تەلەفۆنەکەیدا پێی گوتم: زۆر مەبەستیەتی مبینێت، چونکە باوکی، کە دەبێتە کوڕی برای (ناحۆم جوو). لە قسەکانی عەبدول نەبی بۆم دەرکەوت، کەوا ئەو خێزانە زۆر لە گەڵ باوکی من (ئەحمەدی حەمە مەلا) یادی بەخێر، پێوەندییان بە تین بووە (مامە ڕووتەش لە چاوپێکەوتنەکەیدا ئاماژەی بۆ ئەو مەسەلەیە کردووە)(*) مخابن خۆم نەمتوانی ئەو کارە بکەم، چونکە ئەو ڕۆژە پڕکار بووم، بۆیە داوام لە کاک ڕزگاری ئامۆزام کرد و ئەو لە جیاتی من ئەوکارە بکات(**)، ئەوەی خوارەوە پوختەی ئەو چاوپێکەوتنەیە:

ناوی سیانی ئەو جوولەکە کۆییە (عەبدول نەبی ساڵح بابە زۆرە)یە و ساڵی (١٩٣٤) لە کۆیە لە گەڕەکی (جوولەکان) هاتۆتە دنیاوە، دەربارەی (ئەحمەدی حەمە مەلا) وە گوتبووی: لە بیرمە لە چلەکاندا لە کۆیە لەسەر (تەمتەمان) ئێواران کاک ئەحمەد لەگەڵ کۆمەڵێک برادەری تر دادەنیشتن، لەوانە (عومەر عەبدوڵڵا)م بەبیر ماوە، کاک ئەحمەد گۆرانی (وەیلێ زاڵم)ی دەگۆت، گوێم لێ دەبووجەماعەتەکە دەیانگۆت: کاک ئەحمەد خۆی ئەو ئاوازەی بۆ داناوە، هەروەها هەر لە کاک ئەحمەدەوە گوێم لە گۆرانییەکی دی دەبوو بە ناوی:

ڕەنگی زەردم دەوای دەردم بۆ تۆ مردم کوڵەجەکەی خامەکە
دەستم لە بۆ مەمکۆڵەی برد گوتی: هەتیو وامەکە

کاک ئەحمەد ئەو گۆرانییە و هی تری لەسەر ڕەزان دەگوت، ئەو کاتە من تەمەنم (١٣) ساڵ دەبوو، لەو دانیشتنانەدا ئیشم بۆ دەکردن، لە سەر (مەقەڵە) گۆشتم بۆ دەبرژاندن.

پەراوێز:

*** بڕوانە گۆڤاری ڕامان، ژمارە (١١٩).**

**** ڕۆژی پێنجشەممە ڕێکەوتی (٢٠٠٧/٥/١٧)، (ڕزگاری ئامۆزام) لە کۆیە بە سوپاسەوە بە کاری ئەم چاوپێکەوتنەی ئەنجام داوە، دوای ئەوەی هەر لە ڕێگەی (ڕزگاری ئامۆزام)ەوە بە تەلەفۆن قسەیان لە گەڵ کردم و خۆشحاڵی خۆم دەربڕی بیانبینم، بەڵام مخابن ئەو ڕۆژە من و دایکی (دڵدار) دەبوایە بۆ سلێمانی بچین، چونکە داوەت بووین و بەداخەوە (عەبدول نەبی) و ئەوانیش دەبووایە ئەو ڕۆژە سەفەر بکەن.**